

RI

B

CILT

XI

SAYI

2

1961

Handwritten signature

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

ORMAN FAKÜLTESİ
DERGİSİ

POPULUS EUPHRATICA OLIV.

Yazan

Prof. Dr. Gafur ACATAY

(Orman Entomolojisi ve Orman Koruması Kürsüsü çalışmalarından)

1961 yılı Haziran ayında Siirt işletmesi ormanlarında mazı meşesi (*Quecus infectoria*) nde mazı kozalağı (*Cynips gallae tinctoria*) nın teşekkülü, bu ormanların islahı ile önemli bir tali mahsul olan mazının değerlendirilmesi hakkında Prof. Dr. Adnan Berkel ve Prof. Dr. Fikret Saatçioğlu ile birlikte yapılan tetkikat sırasında Siirt'ten Eruh'a giderken Elazığ Orman Başmüdürtü Mehmet Yalçiner Butan çayı kenarında bulunan enteresan kavak ağaçlarına dikkatimi çekti. Bahis konusu kavak ağacının muhtelif kısımlarından bol miktarda nümune alınmış ve durumu Butan vâdisinin muhtelif kısımlarında tetkik edilmiştir.

Fakültede yapılan incelemede bu ağacın *Populus euphratica* Oliv (*Syn. Populus diversifolia* Schrn.) olduğu anlaşılmıştır.

Nisbeten az bilinen bu kavak türünü meslektaşlara tanıtmak, 1956 yılında Prof. Dr. F. Saatçioğlu, Prof. Dr. A. İrmak ve Prof. Dr. A. Berkel ile birlikte neşrettiğimiz "Kavak kitabında (İstanbul Üniversitesi yayımlarından No. 656) bulunan kavak seksiyonları ve en önemli türleri" bahsini tamamlamak ve bu ağacın bazı özelliklerini belirtmek gayeleriyle bu yazıda *Populus euphratica*' dan bahsedeceğiz.

Genel Bilgi: Bu ağaç türü ilk defa G. A. Olivier tarafından bulunmuş ve 1807 tarihinde aşağıdaki şekilde tavsif edilmiştir:1.

"Hit civarında, Fırat nehri kenarında bugün ilk defa olarak Botanikçilerin tanımadığı çok güzel bir kavağa rasladık. Bu kavağın resmini (Tablo - 45 ve 46) da göstermiş bulunuyoruz.

Bu kavak bazı mahallerde çok sık çalılıklar teşkil etmektedir; öyle ki adeta bir söğüdü andırmaktadır. Zira bu kavakların Avrupa'daki kavaklarımız gibi boylandığını söylemek mümkün değildir. Gelişmesinde ilk zamanlar söğütleri andıran bir yaprak teşekkülâtı daha sonra da farklı bir yaprak yapısı göstermektedir. İlk yapraklar (Tablo - 45 - 1) dar, uzun, beyzi, iki ucu hafif sivri ve oldukça kısa bir sapa sahiptir. Ağaç boylandıkça yapraklar yavaş yavaş genişler, saplar uzar ve yaprak kenarları az çok girintili veya dişli bir yapı kazanır. Nihayet yapraklar bir çoklarında dişli bazılarında girintili deltoit bir şekil alır.

1 Bu kısmın tercümesi hususundaki yardımından dolayı Doç. Dr. Besalet Pamay'a burada teşekkür ederim.

Dahili bir bölme ihtiva ettiği zannedilmeyen meyvaları üç gözlü bir kapsülden ibarettir. ohumları çok küçük oval, biraz yassı ve altında bir pamuk demetiyle teçhiz edilmiştir ki bu pamuklar kapsülü tamamen doldurur. Tohumlar Mayıs sonunda olgunlaşır."

RESİM 1. Bir *Populus euphratica* gurbunun görünüşü.

Y e t i Ő m e m i n t a k a s ı : Bahis konusu kavak ağacı Siirt'ten 16 Klm. mesafede Butan çayı üzerinde bulunan Der Galip köprüsü civarında denizden 450 - 500 m. yükseklikte münferit veyahut guruplar halinde görülmüştür. Bu ağaca söğüt, dişbudak, meşe, çitlenbik, sakız v.s. refakat etmektedir. Der Galip köprüsünden başhyan yetiŐme muntakasının vadi boyunca yukarıya doğru yükseldiği görülmüştür. Genç ve kısmen orta yaşlı olan bu ağaçların dal ve gövdeleri yapraklarından faydalanmak maksadıyla hayvan sahipleri tarafından sürekli olarak budandığından normal şekilde büyüeyebilmiş bir tek ağaca bile raslanamamıştır. Bu kavakların görünüşü uzaktan titrek kavağı andırır (Resim: 1).

P. euphratica'nın Őimdiye kadar tesbit edilen bulunuş yerleri aŐađıda gösterilmiŐtir:

a. İçel-Silifke: Göksu barajı yanında 4 m. boyunda ağaçlar (Baki Kasaplığil. Türkiye Bitkileri).

b. Mehmet Yalçınar'ın Őifahi beyanatına göre Siirt - Bitlis yolu üzerindeki bazı dereler.

c. Maraş : Aksu (Hausknecht, Kotschy).

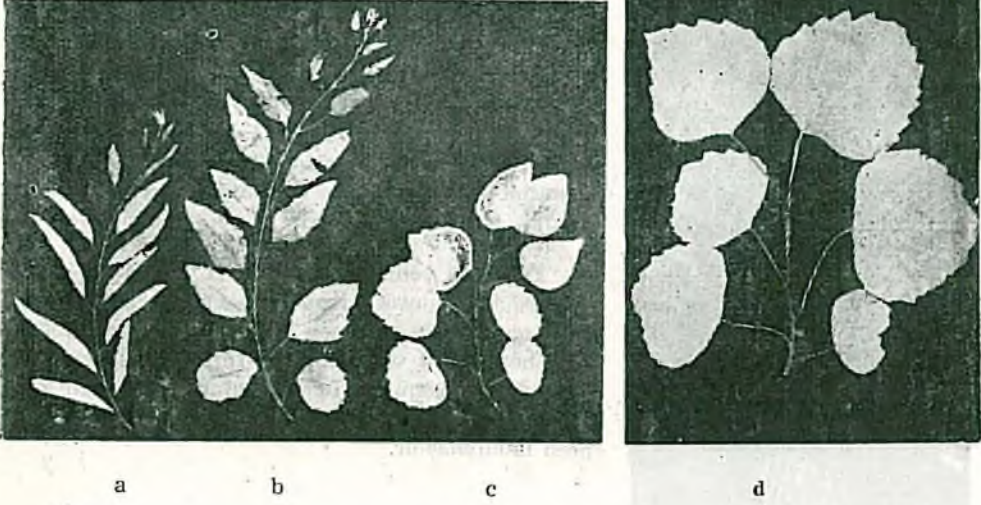
d. Siirt : Butan çayı vadisinde 650 m. (Handel - Mazetti).

e. Kuzey Afrika'dan Hindistana kadar (Pearson and Brown).

f. Yayılma alanı : Kuzey Afrika, Ön Asya'dan Çin'e kadar olan bölge (Kâmil Karamanođlu).

P. euphratica'nın tesbit edilen özellikleri: Memleketimizin Güney ve Güney Dođu muntakalarında yayılmış olan bu kavak türü dere kenarlarının

da vâdi tabanlarındaki tarla ve çayırılık sınırlarında görülür. Mavimtrak yeşil renkte olan yaprakları muayyen bir şekle sahip olmayıp söğüt yaprağı ile titrek kavak

RESİM 2. *Populus euphratica* sürgünleri.

yaprağı arasında mümkün olan bütün formları gösterir (Resim: 2). Söğüt yaprağını andıran şekiller genç ağaçlarla çelik ve baltalık sürgünlerinde görülür. Uzun olan bu yapraklar kısa saplı, 7-15 cm büyüklüğündedir. Bunlar umumiyetle uyuyan tomurcukların açılmasından meydana gelir. Bununla beraber (Resim: 2 b) de görüldüğü üzere başlangıçta kavak yaprağını andıran sonra söğüt yaprağı şekline geçen sürgünler de eksik değildir. Söğüt yaprağına benzeyen yaprak formları umumiyetle geçicidir. Yaşlı ağaçlarda ve normal dallardaki yapraklar, saplarının ince uzun ve ayalarının yuvarlak veya buna yakın şekillerde olmasıyla titrek kavak yaprağını andırırlar. Söğüt yaprağına benzeyen yaprakların kenarları dişsiz veya düzensiz dişlidir. Genç kök sürgünlerinin yaprakları umumiyetle daha mavi ve kalın olduğundan okaliptus yaprağını andırır.

Yaprak şekillerinin yukarıda belirtildiği üzere bir takım farklar göstermesi bir çok bitkilerde ve bu arada bazı kavak türlerinde görülen bir hâdise olup buna Botanikte Heterophylie denir. Yalnız bu ağaç türünde Heterophylie pek muvakkat olmadığı gibi çok belirlidir. *P. euphratica*'da bir kısım yapraklardan başka kabuğun manzarası da kavaklardan bâriz olarak ayrılır; yani yaşlı ağaçların kabukları (Resim: 3) de görüldüğü üzere tam manâsıyla söğüt kabuğuna benzer.

15.6.1961 tarihinde yapılan bu inceleme esnasında meyva kapsüllerinden bazılarının açılmış olduğu ve tohumların rüzgâr vasıtasıyla etrafa yayılmakta bulunduğu ve bir kısım meyva kapsüllerinin ise henüz olgunlaşmadığı görülmüştür. Bu müşahedeye nazaran *P. euphratica* tohumları Butan mıntakasında Haziran ortasında kemale gelmektedir.

Araştırmalarımız esnasında bu kavak türünün 50-60 cm. kalınlığında gövdeler hasil ettiği ve yıllık halka kalınlığının 1 - 1,5 cm ye kadar çıktığı ve tepe dallarının kesilmesine rağmen 6 - 7 m. irtifaya kadar yükseldiği görülmüştür. Kanaatime göre *P. euphratica* tepesi tahrip edilmezse, 12 - 15 m. den aşağı olmamak üzere bir irtifa hasil edebilir. Netekim R. S. Troup'da *P. euphratica*'nın orta boyda yahut büyük bir ağaç olduğunu yazmaktadır. Bu kavak türünün fidanlıklarımızda tecrübeye alınarak bu ve başkaca vasıflarının tayin edilmesi faydalı olur kanaatindeyim.

Yukarıda belirtilen vasıflarına göre *P. euphratica* söğütle kavak arasında bulunmakta ve belki söğütten kavağa bir geçiş formu teşkil etmektedir. Bu ciheti, çiçek ve tomurcuklarını incelemek suretiyle araştırmanın morfolojik bakımdan olduğu kadar genetik bakımdan da enteresan neticeler vermesi muhtemeldir.

RESİM 3. *Populus euphratica*'nin gödesi.

L İ T E R A T Ü R

- B i r a n d, H. : Türkiye Bitkileri. Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi yayınları Um. 58 - Botanik 1. 1952, Sayfa 48.
- K a r a m a n o ğ l u, K. : Türkiye Florunun Esasları (Türkiye'de tabii olarak yetişen bitkilerin sinonimleriyle birlikte yetiştiği yerler ve genel yayılma alanları). Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi Botanik Enstitüsü. 1957.
- O l i v i e r G. A. : Voyage dans l'Empire Othoman, L'Egypte et la Perse, 1807, Tome VI. P. 318-319.
- P e a r s o n and B r o w n. : Commercial Timbers of India.
- T r o u p, R. S. : Silviculture of Indian Trees, Oxford 1921, Bd. III, p. 963.